

**Masarykova
univerzita
v Brně**

**Příběh
vzdělání
a vědy ve
střední
Evropě**

LUKÁŠ FASORA JIŘÍ HANUŠ

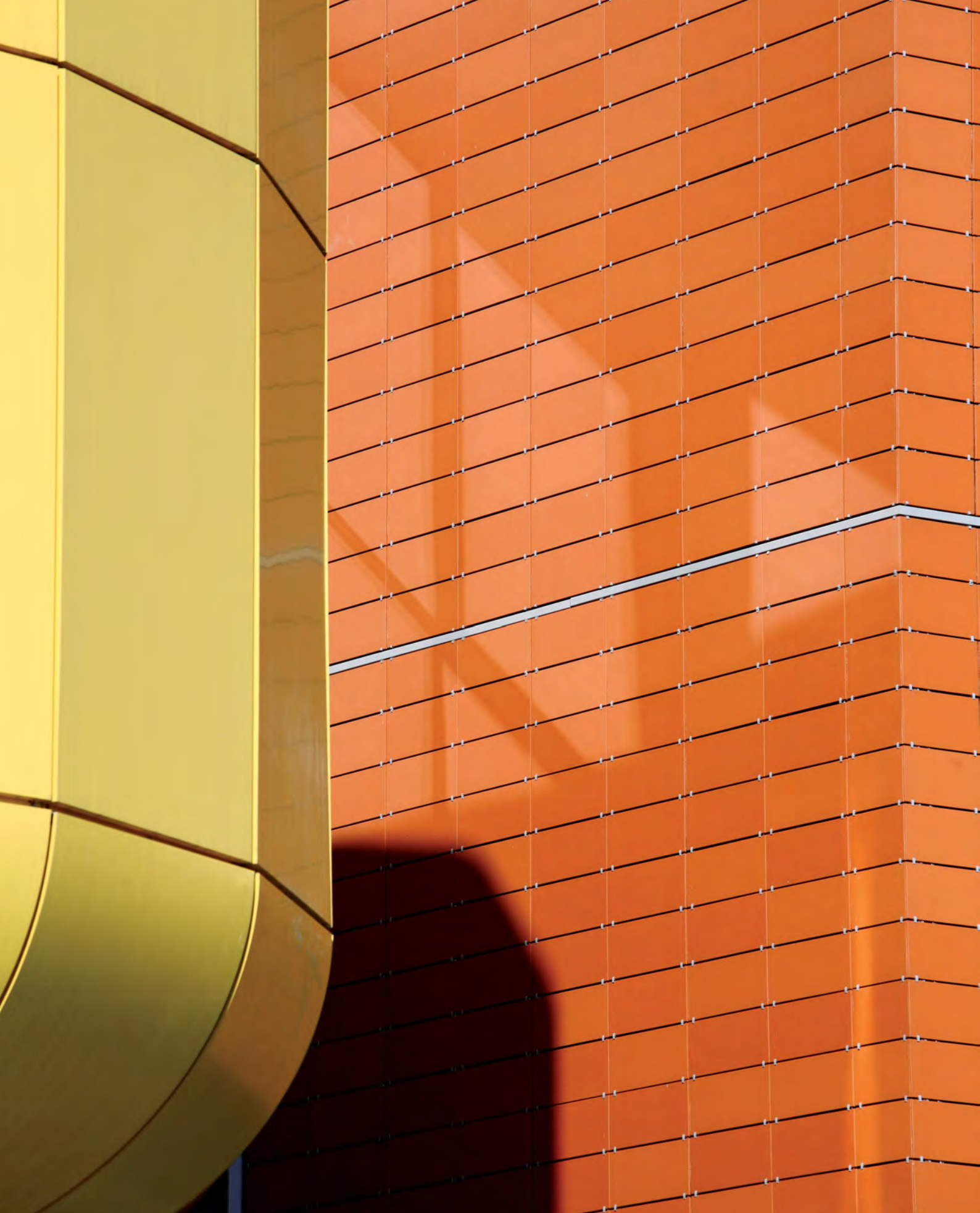

MASARYKOVA UNIVERZITA

UNIVERZITNÍ KAMPUS BOHUNICE

1919

2009

LUKÁŠ FASORA JIŘÍ HANUŠ

Masarykova univerzita v Brně

**Příběh
vzdělání
a vědy ve
střední
Evropě**

KNIHU RECENZOVALI:

PROF. PHDR. JIŘÍ ŠTAIF, CSC.

DOC. PHDR. ALEŠ ZÁŘICKÝ, PH.D.

© 2009 MASARYKOVA UNIVERZITA

© 2009 LUKÁŠ FASORA A JIŘÍ HANUŠ

© 2009 PHOTO ARCHIV MASARYKOVY UNIVERZITY,

ARCHIV ÚSTAVU ARCHEOLOGIE A MUZEOLOGIE FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY,

ARCHIV MĚSTA BRNA, MUZEUM MĚSTA BRNA, GABRIEL DVOŘÁK, KAMIL LÁSKA, ALEŠ LEŽATKA,

ATELIER A PLUS ZDENĚK NÁPLAVA, MARTIN RÁJA, ANNA PECKOVÁ, OLGA VYTLAČILOVÁ

© 2009 LAYOUT ROSTISLAV VANĚK

© 2009 TYPO MICHAL KOPECKÝ

ISBN 978-80-210-7737-9 (online : pdf)

ISBN 978-80-210-4850-8 (vázaná vazba)

Obsah

Úvodní slovo	/ 15
Úvodem	/ 24
1. Na cestě ke druhé české univerzitě	/27
2. Proměny hospodaření a organizace	/55
3. Ve víru politických událostí	/131
4. Zápas o kontinuitu vědecké práce	/165
5. Učitelé a studenti	/191
6. Univerzita v síti vnějších vztahů	/223
Závěrem	/241
Poznámky	/245
Historické kalendárium	/251
Přehled rektorů Masarykovy univerzity	/253
Nositelé čestných doktorátů Masarykovy univerzity	/257
Jmenný rejstřík	/262
Souhrn v anglickém jazyce	/265

ÚVODNÍ SLOVO Rok 2009 je pro Masarykovu univerzitu jubilejním rokem jejího vzniku, ale vlastně si v něm připomínáme hned dvě významná výročí: jednak devadesát let od založení, ale také dvacet let svobodného kontinuálního rozvoje, který začal 17. listopadu 1989. Obě výročí jsou pro nás významná a obě byla i podnětem, abychom se pokusili nějakým způsobem interpretovat dosavadní vývoj naší vysoké školy. Výzva byla o to naléhavější, že Masarykova univerzita nedisponuje novějším moderním zpracováním svých dějin; vždyť poslední souborná práce na toto téma vyšla již před čtyřiceti lety. Protože historie nedopřála naší instituci mnoho opravdu svobodných období, nebylo vlastně ani tolik příležitostí pro nezávislou historickou práci, jež by bez politických vlivů mohla dějiny univerzity zachytit a reflektovat. Nyní takovou příležitost máme, z hlediska střeoevropského vývoje demokracie je vlastně jedinečná, a bylo by tedy nezodpovědné historickou chvílí nevyužít a nepokusit se o zachycení dějinného „příběhu“ Masarykovy univerzity.

Důvodem pro napsání dějin univerzity však samozřejmě nejsou jen výročí a svobodné podmínky, to jsou spíše výzvy a předpoklady. Masarykova univerzita byla a je významnou vzdělávací, výzkumnou a především kulturní institucí, jež svým významem pro vývoj moderní české společnosti zdaleka překračuje obvyklé funkce vysoké školy. Česká veřejnost si nepochybně zaslouží mít k dispozici současný pohled na minulost Masarykovy univerzity, jenž je i pohledem na úsilí české společnosti vytvořit si institucionální podmínky pro svůj intelektuální a mravní rozvoj.

Všechny tyto důvody mě vedly k rozhodnutí požádat kolegy z Historického ústavu Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, aby se pokusili nové dějiny Masarykovy univerzity napsat. Ostatně jsem přesvědčen, že pro rektora, jenž je původní profesí historik, je taková iniciativa snad i povinností. Lukáš Fasora a Jiří Hanuš se tohoto nesnadného úkolu ujali s obdivuhodným entuziasmem a kompetencí. Neměli vsutku snadnou úlohu, protože ohraničení konce práce úmyslem vydat ji v listopadu 2009 jim neposkytovalo mnoho času pro realizaci takto rozsáhlého projektu. O to cennější je výsledek, kterého dosáhl a s nímž se nyní mohou čtenáři seznámit.

Na tomto místě je snad vhodné poskytnout jedno vysvětlení. Tradicí českého zpracovávání dějin institucí, zvláště je-li spojeno – což zpravidla bývá – s jejich výročím, je psaní spíše oslavných chronologických prací, které se nevěnují problematickým místům, jimž se ovšem žádná instituce rozvíjející se ve 20. století v prostoru střední Evropy nemohla vyhnout. Zadání, které měli kolegové, ale znělo jinak. Nebylo by důstojné Masarykovy univerzity, aby si k devadesátému výročí nadělila něco na způsob institucionální hagiografie. Mým úmyslem proto bylo, aby vznikla problémově orientovaná, kritická, moderní historická práce, jež se nevyhýbá nepříjemným místům a která více než na spoustu konkrétních detailů dbá na zasazení dějin univerzity do širšího politického, sociálního a kulturního kontextu a nabízí i určité srovnání. Je potěšující, že tato představa se od počátku shodovala se zamýšlenou koncepcí autorů a že ji tak důkladným způsobem naplnili.

Pro porozumění dějinám Masarykovy univerzity je důležité uvědomit si proměnlivost dějinných a interpretačních kontextů, v nichž se naše instituce ocitala. Připomeňme si je jedním příkladem. Univerzita byla založena díky mnoha desetiletí trvajícimu úsilí české společnosti o vznik *druhé* české univerzity a skutečně také 28. ledna 1919 byl přijat zákon, kterým se „zřizuje druhá česká univerzita“. V té době a po celé meziválečné období byla Masarykova univerzita vedle Univerzity Karlovy jedinou a druhou nejstarší českou univerzitou. V současnosti však máme v České republice několik univerzit, jež jsou starší. Tento historický paradox je ovšem snadno vysvětlitelný, pokud porozumíme proměnlivému kontextu, v němž na věc pohlížíme. Technické a odborné vysoké školy, které jsou dnes univerzitami, měly dříve jiné funkce a naše předky by nenapadlo přisuzovat jim úlohu obecné univerzity. Sesterská Univerzita Palackého, založená po druhé světové válce, zase legitimně navazuje na tradici zrušené moravské univerzity, na tradici, která ovšem měla přímý vliv i na založení Masarykovy univerzity. Naše vysoká škola se však k této tradici hlásí jen nepřímo, protože jsme spíše hrdí na demokratizační a emancipační zápas moderní české společnosti, z nějž Masarykova univerzita, jako moderní česká univerzita, po vzniku samostatného Československa vzešla. Paradox kdysi druhé nejstarší české univerzity, která

ovšem v jiném – a novějším – společenském kontextu není druhou nejstarší českou univerzitou, je vlastně signifikantní a vypovídá mnohé o složitosti politických a společenských změn, v nichž se naše univerzita rozvíjela a jimž byla v uplynulých devíti desetiletích vystavena.

Poznávání dějin bývá často zdůvodňováno Santayanovým výrokem o tom, že ti, kteří si nepamatují vlastní minulost, jsou nuceni si ji znovu zopakovat. Na této myšlence je mnoho pravdivého v tom smyslu, že vlastní minulost je potřeba znát, a to nikoliv jen kvůli ní samé, ale i kvůli přítomnosti a budoucnosti. Naše existence je dějinná, proto i světu rozumíme „dějinně“. Naše další rozhodování je motivováno minulostí a budoucí jednání do značné míry vychází z odhalení minulosti, tedy z její interpretace. Současně však platí, že výklad minulosti nelze provést nezávisle na čase a místě, v němž jej realizujeme. Proto se dějiny píší „stále znovu“, bez ohledu na to, že třeba vycházejí ze stejné pramenné základny. Nabízená interpretace v těchto dějinách univerzity není kodifikací jediného správného oficiálního příběhu, ale odborným kritickým výkladem současných historiků. Samozřejmě platí, že čím více se blížíme k současnosti, tím více se tento odborný výklad může střetávat s interpretacemi pamětníků, kteří nemohou být neovlivněni svými individuálními příběhy. Pro dějiny Masarykovy univerzity v pojetí, v němž jsou zde předkládány, však nejsou tak důležité jednotlivosti, ale celkový *příběh* jedné středoevropské vzdělávací a výzkumné instituce. Příběh, který zakládá její vnitřní kulturu a její étos, jež jsou možná pro její úspěšný rozvoj důležitější, než si připouštíme.

Když se podíváme na minulost univerzity z dnešního pohledu, můžeme snadno podlehnout dojmu, že se – přes různé problémy dané politickými okolnostmi – jedná o pozvolný rozvoj, jenž vyvrcholil v posledních letech, kdy se naše vysoká škola stala velkou a mimořádně dynamicky se rozvíjející středoevropskou univerzitou. Mohli bychom nabýt dojmu, že jsme prožívali jakousi, řečeno současným jazykem, trvalou „success story“. Budeme-li však pozorně číst nabídnutý historický příběh, zjistíme, že dějiny této univerzity byly mnohem složitější a nikoliv jednoznačně směřující k současnému postavení a rozvoji. Univerzita vznikla po mnoha letech nebyvale tvrdého zápasu české

společnosti o její existenci, jenž byl zaplacen i nejvyšší cenou, lidskou obětí. Avšak ani v meziválečném období, na které v mnoha směrech v posledních dvaceti letech navazujeme, ve státě, jenž univerzitu jedním ze svých prvních legislativních aktů zřídil, se vždy netěšila odpovídající podpoře a některá úsporná opatření nejen zabrzдила její předpokládaný a slíbený rozvoj, ale načas i ohrožovala její podobu. O problémech univerzity v období nacismu a posléze komunismu ani nemluvě. Symbolickým vyjádřením skutečnosti, že jde o historii plnou zvratů, protivenství a také úsilí o obnovu, je i dočasné přejmenování univerzity a samozřejmý návrat k Masarykovu jménu ihned po obnovení demokratických politických poměrů.

Historie Masarykovy univerzity tedy není příběhem instituce, jež se měla stále rozvíjet, ale příběhem univerzity, která se rozvíjela a získala svou mravní a intelektuální sílu převážně navzdory okolnostem. Možná právě v této historické zkušenosti, v této institucionální paměti, se skrývá vnitřní síla Masarykovy univerzity, ona je rozhodujícím zdrojem její vnitřní kultury, která přeje reformám, rozvoji a jež je i podstatou pozoruhodného využití všech možností, které univerzita poskytla svobodné poměry posledních dvaceti let. V tomto smyslu jsou dějiny Masarykovy univerzity skutečně pozoruhodně úspěšným příběhem. Historii univerzity bychom měli číst i proto, aby úspěšným příběhem zůstala i v dalších desetiletích.

Brno, listopad 2009

Petr Fiala, rektor

BUFFET
→

ÚVODEM Předkládaná publikace si klade dva stejně významné cíle: oslavit 90. výročí vzniku univerzity a otevřít diskusi o tradicích, podmínkách a perspektivách univerzitního vzdělávání v kontextu českých moderních dějin. Publikace proto hodlá oslovit především široký okruh čtenářů spojených s Masarykovou univerzitou, Brnem a Moravou a připomenout jim u příležitosti jubilea slavné i stinné stránky dějin alma mater. Autorům však jde také o příspěvek do vědecké diskuse, probíhající dosud spíše mimo okruh domácí vědy, o otázce postavení univerzity ve společnosti, o proměnách vědy, vysokoškolského studia a celé univerzitní kultury ve velmi dramatických a totalitními ideologiemi silně poznamenaných českých a evropských dějinách 20. století. Cílem publikace mohla být vzhledem k časovému tlaku blížícího se jubilea interpretace pouze nejvýznamnějších momentů v dějinách brněnské univerzity. Koncepce výzkumu sice na jedné straně neumožňovala detailněji zachytit dění na nižších úrovních univerzitní organizační struktury, než je rovina fakult, vytvářela ovšem na straně druhé prostor k tematicky a interpretačně sevřenější analýze nejdůležitějších trendů a zlomových událostí. Ve snaze zakotvit dění na Masarykově univerzitě do evropského kontextu byl proveden poměrně rozsáhlý sběr informací o vývoji srovnatelných univerzit v zahraničí, a to jak škol náležejících k někdejšímu západnímu bloku, tak univerzit sdílejících s námi osud vysokých učení působících v podmínkách komunistické totality. Zvláštní pozornost byla v tomto ohledu věnována tzv. druhým univerzitám, tedy školám ne-metropolitním, které nicméně dlouhodobě hrají významnou roli ve vědeckém životě své země a představují tak – podobně jako Brno – důležitý konkurenční prvek svým zpravidla starším a větším kolegyním v metropolích.

Dějiny vysokoškolského vzdělávání na Moravě nebo přímo v Brně byly námětem několika drobnějších studií v éře tzv. bojů za zřízení univerzity (Ch. d'Elvert, J. V. Prášek, O. Srdínko a další), historikové meziválečné éry již tomuto tématu tolik pozornosti nevěnovali. Základním zdrojem informací o dění na univerzitě od poloviny 19. století do konce 60. let minulého století byla pro autory práce kolektivu kolem Františka Jordána (*Dějiny univerzity v Brně, 1969*) a další edice pramenů k dějinám MU, které zpracovávali František Jordán a František X. Halas s dalšími spolupracovníky. Zvláště detailní zpracování dějin fakult i jednotlivých ústavů z konce 60. let nabízí dodnes čtenáři řadu nenahraditelných informací. Práce ovšem vznikala ve složitě politické situaci doznívajícího reformního

hnutí v československé společnosti a nástup normalizace s sebou přinesl i novou vlnu tabuizace některých témat a jistou interpretační autocenzuru. Práce ze 70. a 80. let nesou pochopitelně stopy ideologických tlaků ještě mnohem více, teprve po roce 1989 se zájemcům o dějiny univerzity dostalo několika závažných prací. K nim patří především knihy Věry Linhartové jak historického, tak vzpomínkového charakteru, články Pavla Braveného a dalších. Jejich ambice byly jednak informativní ve vztahu k univerzitní veřejnosti, jednak se autoři pokoušeli o zasazení některých dílčích témat do kontextu vývoje školy a celé společnosti. Platformu pro historickou práci nad dějinami školy vytváří především revue *Universitas* a *Časopis Matice moravské*. Zvláště v univerzitní revui *MU Universitas* se v 90. letech objevila série zásadních článků a historických analýz pracovníků Archivu MU Jiřiny Kalendovské a Jiřího Pulce, o něž se mohli opřít i autoři tohoto textu. Velká část nejnovějších výzkumů – většinou opět v režii pracovníků Archivu MU – byla shrnuta v publikaci *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990* (Pavel Urbášek, Jiří Pulec a kol., Olomouc 2003).

Pramennou základnu také reprezentují výroční zprávy a materiály centrálních univerzitních institucí, studentských spolků aj. uložené v Archivu Masarykovy univerzity. Značný význam měly pro výzkum také fondy ministerstva školství (do roku 1966) uložené v Národním archivu v Praze. Pro některé kapitoly dějin nelze pominout také materiály Moravského místodržitelství, Policejního ředitelství Brno a Zemské správy politické ve správě Moravského zemského archivu. Z dobového tisku využili autoři především periodik *Moravská orlice*, *Tagesbote aus Mähren*, *Lidové noviny*, *Rovnost*, *Svobodné slovo* a *Rudé právo*.

Komparativní analýza dění v Brně se zahraničím byla realizována jednak s využitím jubilejních prací univerzit z osmi evropských zemí, nedocenitelnou pomoc nabídl pochopitelně internet a „do kuloárů“ dění na univerzitách v Německu, Francii, Polsku a Rakousku pomohli autorům nahlédnout zvláště kolegové Adelheid von Saldern (Hannover), Gérard Gayot (Lille), Stanisław Pijaj (Kraków) a Ewald Hiebl (Salzburg). Cestou interview s osobami významnými pro dění na škole či jinak zajímavými byl analyzován také domácí vývoj univerzitního prostředí posledních let, přičemž autoři by zde rádi znovu poděkovali všem zúčastněným za jejich trpělivost a ochotu otevřeně odpovídat na všetečné otázky.

Lukáš Fasora, Jiří Hanuš

1

**Na cestě
ke druhé
české
univerzitě**